

ТҮРҮШЕВ АЙТМҰХАМЕТ ҚАСЫМБАЙҰЛЫ, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті., Мәшһұртану ғылыми-практикалық орталығы., филология ғылымдарының докторы., жоо-ның профессоры., ҚРБжФМ ғылым мен техниканы дамытуда айрықша үлес қосқаны үшін мемлекеттік ғылыми стипендиясының 2011-2012 жылдар стипендиаты.

Мен Арғын деген арыспын,
Аузы кере қарыспын...
Бұхар жырау.

АДАМЖУСІП КӨПЕЙҰЛЫНЫҢ ХРОНОЛОГИЯСЫ

Әкесі — Көпжасар
Сермұхаммедұлы
(1816 — 1889)

1816 жылды Адамжусіптің (Мәшін-Жүсіп) әкесі Көпжасар Қызылтауда дүниеге келген. Көпей 18 жасынан 42 жасына дейін 22 жыл жат жерде барлық жастық—жігіттік шағын откізген. 40 жасында ата-анасы, бір ағасы өліп, елге қайтуға ниет қылады.

Танаш қызы Үлбаланың сол уақытта жасы он үшкे келген, жылы сиыр екен, үйленеді.

1834 жылды 18 жасында Қызылжарға барып, медрессеге оуга түседі. 4-5 ай қатты аурып қалады.

1834 — 1856 жылдары Бұхар, Ташкент, Түркістан, Қоқан жақта жұмыс істеген.

1856 жылдары елге қайтып келеді де Желтау, Шоқпар маңайындағы Құйеушоқы деген жерді коныстанады. Сол уақытта мал басы: сиырдың алды 200-ге, қойдың саны 500-ге жеткен.

1858 жылды қыс ішінде Қызылтауда Ашамайтасқа көшіп келіп 4 жыл тұрады.

1861 жылды Көпейдің 45 жасында Қызылтаудан «Тауық жұты» болып, мал қырылып, Баян қаласына көшіп келеді. Адамжусіп (Мәшін-Жүсіп) ол уақытта 3 жаста болады.

1861 жылды Захар Гришков деген орыстың үй—жайын сатып алғып, қала сыртынан үй салмақшы болады.

1861 — 1865 жылдары үй салынып біткенше Қызылағаш, Бұзаутас деген жерді мекен қылады.

1865 — 1870 жылдары Қамар хазіретпен жолдас Көпей ұзақ уақыт Баянауыл қаласында тұрақтап қалады.

1889 жылдары өмірінің ақырына дейін Баянауылда тұрады.

1889 жылды 73 мүшелеінде кай-

АДАМЖУСІП
(1858 — 1931).

1858 жылды әкесі Көпей қыс ішінде Қызылтауда Ашамайтасқа көшіп келіп 4 жыл тұрады.

1858 қой жылды әкесі — Көпей марқұмның 42 жасында, анасы — Танашқызы Үлбаланың 18 жасында Қызылтауда Ашамай тастың түбінде, қой жылды, ережел, әлміржіп айнанда, жұма күні Мәшін-Жүсіп (азан шақырып қойған шын аты Адамжусіп) дүниеге келген.

1861 жылды Адамжусіптің 3 жасында, Көпейдің 45 жасында Қызылтаудан «Тауық жұты» болып, мал қырылып, Баян қаласына көшіп келеді.

1861 — 1865 жылдары үй салынып біткенше Қызылағаш, Бұзаутас деген жерді мекен қылады. Ақын осы есекен жерін жиі есіне алғып, өлеңіне арқау қылған.

1863 жылды 5 жасында Адамжусіп, Баянауыл қаласында Байжан деген хазіреттің үйімдестірымен ашылған медресседе бала оқытып жатқан Бұхарай-Шәрифке барып, медрессе Шұқырда-сыйқамыт Идоп мырза, Ұлықбекте медресе-Хамза қожадан, Пайастанада ногай медресе Сирыйжин мықтыдан дәріс оқып, Миранканда Сжайназда немересі хазірет ишан мен Мәлік тәрбиеінде болады.

1864 — 1865 жылдары 6-7 жасында Баянаула, Қызылтауда өткізеді. Қызылтауда Төртуыл халфеден бір қыс оқып, Дүржанбай молда, Бибі деген әйел молдадан сабак алады.

1866 жылды 8 жасында Қамар (Қамараддин) хазіреттен дәріс алады. Сарып нақу деген оқуды бастайды.

1866 — 1867 жылдары 8-9 жасында ғылым фықа, мұхтасар, лұққаға шарқұм қылады, осы уақытта ел ішінде аты кеңінен жайылып, Шорманның Мұсасы Жүсіпке «Мәшін-Жүсіп» деген атты қосақтаған. Сейтіп, осы кезден бастап

фырайзларды оқып бітіреді. Атбасар, Қызылжар маңын жайлайтын Алтай, Куандық, Тока елдерін арапап, халықтын ауыр тұрмысын көріп, қайғы-мұнымен танысып, ортақтасады. Өлең жазады.

1874 жылды 16 жасында Әкімбек деген бай жалғыз баласы Қабылбекті оқытуға алыш кетеді.

1874 — 1876 жылдары Әкімбектің колында 2 жыл тұрып үстаздық қылады, бала оқытады.

1873 жылдары 15 жасында Адамжусіптің Түркістан, Ташкент жаққа сапарға жолы түседі. Сол жылдары Бұхарға барып «Көкәлән» медрессесінде білімін жетілдіреді.

1877 — 1887 жылдары ақын Сарыарқаның барлық жерлерін арапап, бай мағұлымат (ауыз әдебиетін) жинаиды.

1881 жылды В. В. Радловпен кездеседі.

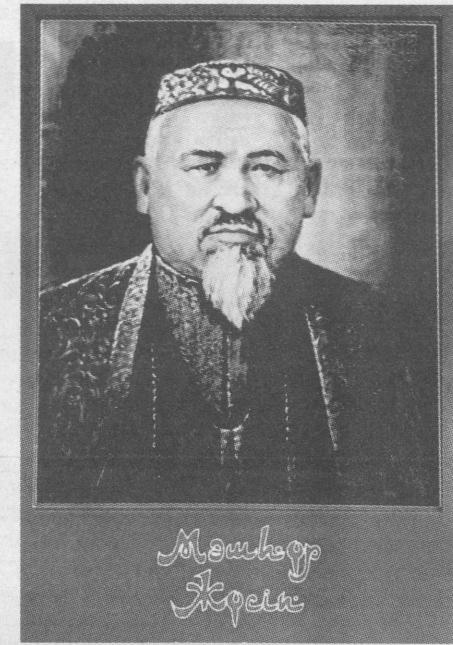
1887 жылды 29 жасында екінші рет Бұхар, Ташкент, Түркістан жаққа барауды. Салт, сабау қамшылы 9 ай тұрып қайтады. Бұхарай-Шәрифке барып, медрессе Шұқырда-сыйқамыт Идоп мырза, Ұлықбекте медресе-Хамза қожадан, Пайастанада ногай медресе Сирыйжин мықтыдан дәріс оқып, Миранканда Сжайназда немересі хазірет ишан мен Мәлік тәрбиеінде болады.

1889 — 1890 жылдары «Дала уалаяты» газетінде үзбей мақалалар жазып тұрады. Өлең және дастандарын жазады.

1891 жылды Қазан, Омбы, Томбы, Семей жақтарын арапайды.

1892 жылды отыр төрт жасында Өлеңтінің бойында Ажының түбінде үй-жай салып, бір жыл қыстаған.

1895 жылды 37 жасында үшінші рет Орта Азияға сапарға шығады. Ташкент қаласында болады. Бесағаш маҳалласында Әбілқасымнан, Ишанхан

Мәшін-Жүсіп
Арғын

нің атың «Адамжусіп» — деуге лайық деген екен. 40-тан асқанда осы сөзді Байсалбайдан да естіген екен.

1900 — 1903 жылдары 1967 — 1968 жылды «Жаңа низамға» өзінің пікірін айттып, толықтырулар ұсинауды. Орыс демократиялық тәнкеріске көзқарасын білдіреді.

1902 жылды Абаймен хат алышады.

1907 жылды «Қанды жексенбіні», «Манифесті» айыптаپ өлең жазады. Тұнғыш рет Думаға депутаттар сайлауда жөнінде және мұсылмандардың басын біріктіру туралы идея көтереді. Қазақ өмірінің тарихынан, орыс империясының отаршылдығын әшкерелеп «Сарыарқаның кімдікі екендігі?» — деген саяси өлең жазады.

1907 жылды Қазан жандармеясы ақынға іс козғап 2 статьямен сотқа тартады.

1907 жылды 49 жасында төртінші рет Орта Азияға сапарға шығады.

1907 — 1916 жылдары Адамжусіп елден қашып кетуге, уақытша бой тасалап жүргүре мәжбүр болады.

1911 — 1914 жылдары «Айқап» журналына мақалалары, өлеңдері жарайыланып тұрады. Өзі: «Мәшін-Жүсіп Көпееев үшбу 1914-інші жылында, 58 жасында туасы жат жүргітта қалған бір мүсәпір» — дейді.

дейін Баянауылда тұрады.

1889 жылы 73 мүшелеінде қайтыс болып, Баянаулаға жерленген. 1891 жылы дүниеден қайтты (Жолмұрат).

Көпейдің экесі Сермұхаммед 70 жасында дүниеден қайтты.

Сермұхаммедтің экесі Акжігіт абыз 49 жасында дүниеден қайтты (Көкшетауда Шұртіккарағайда, Қызын Қарасуы деген жерде жерленді).

Акжігіттің экесі Бесім Ұлытауда жерленген (Ұлытаудың терісекі беті «Бесімнің бес саласы» атанған).

Сасы Жүсіпке «Мәшінүр» деген атты қосактаған. Сөйтіп, осы кезден бастап Мәшінүр — Жүсіп атанды.

1867 жылы 10 жасында Шорман ауылындағы Жұніс молданың алдынан сабак алады. 9-10 жасында Мұктасар, Мұртбасар деген оқуды таусысады.

1866 — 1872 жылдары Адамжұсіп Қамар (Қамараддин) хазіретке 8 жасында кездескеннен 15 жасқа дейін 7 жыл рухани жолдасы болады. Әзбетімен білімін жетілдіреді. Дінге, ғылымға дең қояды. Сол он бес жасында сарып, наху, мантық, ғықайд,

орт Азияға сапарға шығады. Таңкент қаласында болады. Бесағаш маҳалласында Әбілқасымнан, Ишанхан қасында тұрады, Әкірамхан (немересі дейді кейбіреу) төрениң алдында көп болып, оқып-блуге құмартып сахарай мізік апаты илан ғайыр мұфқат дәрежесінде калады. 39 жасында тауық жылы Арқага қайтып оралады. Сонда Қыпшақ — Ыбырай баласы Мұхамеджан: — Шырағым, «Мәшінүр — Жүсіп» — деп, жұрт сенің атынды білмей айтып жүр екен. «Мәшінүр» — деген екіұшты: жақсылықпен де, жаманшылықпен де мәшінүрлік табылады. Се-

сп Көпееев үшбу 1914-інші жылында, 58 жасында туасы жат жүрттә қалған бір мұсәпір» — дейді.

1916 жылы Үлт азаттық көтеріліс басталғанда қайтып оралады.

1917 — 1923 жылдары акпан, қантар төңкерісін, қызылдардың қырғының көреді. Кеңестің тұбі құрытыйның болжап өлең шығарады.

1915 жылы алғашқы алған әйел қайтыс болады. Бұл әйелден үш ер, екі әйел бала болады. Жас кезінде бір-екі баласы шетінеп кетеді.

1917 жылы 59 жасында Айдабол ішінде тағы бір әйел алады.

М-Ж. Көпейұлы 1927 жылдан 1931 жылға дейін өмірінің ақырына дейін осы жерде мекендейді.

Шегебай қажының үш қызы: Батика, Батима, Рабига болады. Рабига (Рәпіш) Мәшінүр — Жүсіптің әйелі. Рабигадан: Мұхаммедшәрапиден, Мұхаммадәмен, Мұхаммедфазыл, және Әмина, Батима деген екі қыз туады. Немесе: Мұхамметшәрәпиден (Шәрапи — 1885-1936), Мұхамметәмен (Мұхамметәмен -1887-1921), Мұхаммедфазыл (Фазыл — 1889-1963), Батима (Бәти-1891-1943), Әмина (1932 дүние салған) (Төлеубай қолжазбасы).

1921 жылы органнышы ұлы Әмен Таңкентте төңкерістің құрбаны болады (1916 жылғы көтерілістің басы-қасында болған, кейіннен Ғани Мұртбаевпен бірге жүрген).

1922 жылы Әмен ұлының басына бармақшы болып жиналышп, ақ пен қызылдың қырғын соғысының салдарынан бара алмай қалады.

1923 — 1928 жылдардағы колхоздастыру кезеңінің қателігін айыптал, өлең шығарады.

1929 — 1931 жылдардағы аштықты көзімен көреді, жүргегі аурады.

1916 — 1931 жылдар арасында бос қарап жатпай, Ескелдіде өзі жинаған дүниелерін «Кара месін» жинақтап, көшіріп ретке келтірді.

1931 жылы 17 қарашада «Ескелді» деген жерде дүние салды.

